

28. 8. 2011 | aktualizace: 30. 1. 2013 11:44

Za tuto reportáž vyhrál její autor celoevropskou novinářskou cenu v kategorii zdravotnictví.

Psychiatrická léčebna v Bohnicích měsíčně přijme asi 500 pacientů. Většina se dřív či později uzdraví. Ti nejtěžší končí v pavilonu číslo 14. Jeho zdi už zažily ledacos, nikdo tu ale nepamatuje pacienta, jako je Ivan Kaliáš. Tohle je příběh člověka, který se propadl do nehlubších temnot lidské duše. A ošetřovatele, který mu pomohl najít cestu zpět.

Toaletu máme tamhle na konci,“ odmyká Jan Uhlíř vstup na oddělení a ukazuje napříč vykachlíkovanou chodbou. „Až půjdete zpátky, nezapomeňte zavřít dveře.“ Pro člověka, který se v pavilonu číslo 14 poprvé ocitl bez doprovodu, představuje těch pár metrů nečekaně silný zážitek.

Muži v teplácích bezcílně přešlapují na chodbě, léta duševního strádání vepsaná do propadlých tváří. Někteří spí jeden na druhém na lavicích, jiní se rytmicky houpají a zacpávají si uši před hlasy, jež nikdo jiný neslyší. Mladík klečící na pohovce si dokola svléká a obléká tři mikiny a vykřikuje, že chce sušenku. Vysoký muž v černém chodí rychle v kruhu a třepe si před očima párem ponožek. Odkudsi se ozve pronikavý řev.

„Rád bych vám vyprávěl, o čem jsme jednali s Gorbačovem,“ přitochí se statný padesátník. „Měl byste zájem sepsat moje paměti?“ Než se člověk zmůže na odpověď, už před ním stojí další muž. „Nutně potřebuju ženskou,“ sděluje naléhavě, „aby mě milovala, prala mi a vařila. Znáš nějakou tam venku, že jo? Tak pomůžeš mi, nebo ne?“ Ode zdí se odlupují další postavy nemocných mužů a blíží se k návštěvě. Zamknout se na WC zevnitř ještě nikdy nebylo tak důležité.

Mužský pavilon číslo 14, tento „blázinec uvnitř blázince“, je zážitek pro silné povahy. Osazenstvo nejtěžšího bohnického oddělení tvoří napůl nemocní s chronickou schizofrenií, napůl pacienti s mentální retardací, příliš nezvladatelní na to, aby mohli žít v běžných ústavech. Každý z místních padesáti obyvatel trpí tím, čemu se v psychiatrické hantýrce říká „neklid“. Tedy záchvaty, při nichž ztrácí sebekontrolu, napadá ostatní, ubližuje sám sobě nebo demoluje vše okolo.

Až do půlky devadesátých let na čtrnáctce z bezpečnostních důvodů pracovali výhradně muži a zaměstnanci léčebny se oddělení obloukem vyhýbali. Než přeražení na pavilon, kterému se říkalo „teletník“, volila řada z nich raději výpověď. Za posledních deset let tu dvakrát jeden pacient zabil druhého.

„Jsme frontoví bojovníci,“ směje se zdejší hlavní ošetřovatel neboli „staniční sestra“ Jan Uhlíř, když se návštěvník s úlevou vrátí z výpravy na toaletu do zamčené kanceláře. „Ošetřovatele ze čtrnáctky poznáte podle rukou.“ Na předloktí pod rukávy erární košile jsou vidět jizvy – památky na kousnutí při zvládnání „neklidů“.

Šéf personálu ale působí uvolněně a je z něj cítit, že má svou práci rád. „Víte, když sem přijdou lidé na pracovní pohovor, vždycky jim říkám tohle,“ vysvětluje. „Co ještě můžete dneska zažít? Na cestu kolem světa s Cookem už nepojedete. Vydejte se do amazonské džungle a najdete ji vykácenou. Ale tady na čtrnáctce se dá ještě zažít skutečné dobrodružství.“

Pro něj to největší začalo před deseti lety. Branou bohnické léčebny tehdy projela sanitka, v níž seděl čerstvě plnoletý Ivan Kaliáš.

Hlavně klid

Některé životy se zdají pokažené hned od začátku a Ivan tuhle smůlu měl. Dodnes nemluví a zřejmě nikdy nebude, jeho dětství tak můžeme rekonstruovat jen z lékařských zpráv. Otec neznámý, mentálně postižená matka se syna ihned po porodu zřekla. Miminko vypadalo zdravé, ale po roce se jeho vývoj začal opožďovat. Z kojeneckého ústavu putoval do dětského domova pro děti s mentálním postižením. Měl problémy

s chůzí, většinu času klečel nebo lezl po čtyřech a trpěl také čím dál horšími poruchami chování. Házel hračkami, vztekal se, bil a kousal ostatní děti. V sedmi letech se stěhoval do Dětské psychiatrické léčebny v Opařanech, kde prožil zbytek dětství.

V devatenácti pak přišla další z mála cest jeho života – do bohnické léčebny pro dospělé. „Hluboká mentální retardace s výrazným neklidem a agresivními raptý, nesplňuje podmínky pro přijetí do ústavu sociální péče,“ stálo v papírech, které dorazily s ním. Lékař na příjmu mladíka zkusil poslat na běžné mužské oddělení. Po třech dnech „neklidu“ bylo jasné, že pro tohoto muže existuje jen jedna možná adresa – pavilon číslo 14.

I tady nový pacient od počátku rozbíjí okna a nábytek, trhá a pojídá prostěradla, kouše ostatní nemocné. A lékaři se zlepšením příliš nepočítají. „Nezájem o jakýkoli kontakt. Vyžaduje klid, agresivní při vyrušení. Nebezpečný sobě i svému okolí, stav trvá od narození a v podstatě se nemění,“ stojí v přijímacím psychologickém posudku.

Píše se rok 2000 a do velkého rozruchu kolem českých síťových lůžek, který spustí slavná autorka *Harryho Pottera* J. K. Rowlingová, zbývají ještě čtyři roky. Pavilon číslo 14 uzavřená lůžka běžně využívá a Ivan Kaliáš se stává obyvatelem jednoho z nich. Rok po přijetí do Bohnic si zvyká, jeho nálada se mírně lepší. Nikdo z personálu netuší, že skutečná pohroma se teprve blíží.

Rychle do kabátu

„Procházel jsem si ty papíry později víckrát a tahle tendence se nedá přehlédnout,“ listuje Jan Uhlíř starými zdravotními záznamy. Zprávami o Ivanu Kaliášovi se jako červená nit táhnou doporučení, která vedou jediným směrem – do stále větší izolace. Pacient na přítomnost jiných lidí reaguje rozrušeně, ubližuje spolubydlícím i sám sobě, nejeví zájem o komunikaci.

Nechat ho v klidu o samotě vypadá jako nejpřirozenější řešení. Jak se ukáže, tak i zrádné.

Jan Uhlíř první roky po Ivanově příjezdu na čtrnáctce nepracoval. Znal ji z poloviny

osmdesátých let, kdy do Bohnic jako mladý ošetřovatel po vojně nastoupil. Poté strávil mnoho let na centrálním příjmu – vnímaném jako profesně zajímavá a „lepší“ štace. V novém miléniu se na čtrnáctce uvolnilo místo staniční sestry a vedení léčebny ho dlouho nedokázalo obsadit. „Asi rok jsem odolával a pak jsem si řekl, že je čas na změnu, tak jsem kývl,“ vysvětluje Uhlíř.

Pavilon chronického neklidu nikdy netáhl, ale pro zdravotní personál má jednu přitažlivou výhodu. Tady už lékaři mnoho nezmůžou a stav zdejších obyvatel do velké míry závisí právě na přístupu a schopnostech ošetřovatelů. Umění komunikace, schopnost empatie, intuice, zvládání krizových situací, předcházení problémům – jestliže se někde kvality zdravotních bratrů a sester obnaží až na kost, pak právě tady.

Jan Uhlíř tohle všechno zjevně dostal do vínku. Šestačtyřicetiletý rozvedený sportovec zažil v léčebně staré přísné časy, ale neustrnul v nich a udržel si schopnost hledat nová řešení. „Kdysi to na čtrnáctce smrdělo, ale já už tam byl moc dlouho, necítil jsem to,“ říká k tomu suše, „takže vím, že potřebuju druhé lidi, aby mi řekli, že něco smrdí.“ Podřízení o tomto muži mluví s nepředstíranou úctou. „Já jsem sem nastoupila kvůli němu,“ tvrdí sestřička Šárka Polášková. „Obdivuji jeho osobní přístup. Nikdy nevidí pacienta, ale člověka s příběhem.“ V léčebně má Jan Uhlíř pověst svérázného chlapíka, jehož metody jsou v rámci českého zdravotnictví jen velmi málo ortodoxní. Nechávat pacienty sedět ve své kanceláři na Facebooku nebo poslouchat hudbu, řešit s nimi nadšeně výsledky fotbalové ligy nebo je brát s sebou na nákup není také úplně běžné. „Chvilku mi trvalo, než jsem začal důvěřovat tomu, co dělá,“ říká o svém podřízeném současný ředitel léčebny Martin Hollý. „Jeho metody nejsou úplně tradiční, ale nikdy mě nezklamal.“

Černé ovce

Vstup Jana Uhlíře za zamčené dveře oddělení připomíná vhození bonbonu do vosího úlu. Pacienti se okamžitě slétávají ze všech stran a mluví jeden přes druhého s takovou intenzitou, že člověku za chvilku praská hlava. „Chtěl bys cigaretu, Štefane? A kde máš ty peníze, co jsem ti dal ráno? Nauč se hospodařit,“ vyřizuje Jan nejobvyklejší dotaz. Pan Jiří chce zase kabát a staniční ví, že tohle nelze odkládat. Za chvíli se naléhání může změnit v záchvat a nezbude než muže přikurtovat k posteli a dát mu injekci. Jde se tedy do skladu a zachumlaný pacient se za chvíli zklidní.

Styl, kterým modrooký ošetřovatel s pacienty jedná, je neformální a podmanivý. S vykáním, jež velí moderní etické kodexy, si hlavu neláme (a nevyžaduje to ani od dotírajících mužů), zároveň je velmi srdečný a daří se mu vystupovat beze stopy nadřazenosti. Sledujeme vyváženou směs ochoty a pevných hranic, muže, který neulpívá na formalitách, ale nenechá sebou vláčet. „Martine, co ti říkají ty hlasy, kvůli kterým si zacpáváš uši?“ ptá se mladého schizofrenika, „že kafe nebude? Ale

to je hloupost, zrovna ti jedno vařím. Neměl bys jim tolik věřit.“

Prohlídka oddělení pokračuje a Jan zaujatě vysvětluje, že ho vždycky přitahovali lidé, kteří se ocitli na okraji kolektivu. Černé ovce. Jak se člověk do takové role dostane a jak mu z ní

pomoci. Do cesty se přimotá vysoký mladík a třepe si ponožkami před obličejem. „Když jsem nastoupil, byl černá ovce tady Karel,“ poplácá Uhlíř pacienta po rameni. „Budižkničemu, který nemluví a nikdo ho nemá rád.“

Dlouhé týdny se snažil s Karlem navázat kontakt, chytit ho za ruku, pohladit, ale těžký autista vždycky utekl. Postupně se osmělil, ale po svém: občas razantně plácl Jana Uhlíře do čela. Po čase si ošetřovatel všiml, že když odchází z oddělení, Karel se vždycky plete do dveří. „Napadlo mě, že chce jít se mnou, tak jsem ho zkusil vzít do kanceláře.“ Kolegové kroutili nad takovým nápadem hlavou. Karel má i několikrát denně agresivní záchvaty, při nichž ho ošetřovatelé musejí kurtovat. „Že prý mi to tam rozmlátí,“ směje se Jan. „Nerozmlátil.“ Karel teď chodí do jeho kanceláře pravidelně poslouchat pohádky a staniční zjistil, že muž považovaný za zcela retardovaného mnoha věcem rozumí, oceňuje společnost a má smysl pro humor. Karel přistoupí ke staničnímu a z několika centimetrů mu skřehotavým hlasem pronese přímo do tváře: „Parchante! Parchante!“ Oba se zasmějí oblíbenému vtipu a pacient odbíhá třepat ponožkami o kus dál.

„My se se společností domluvíme, oni ne. Je jich tu padesát, ale každý z nich je sám,“ vysvětluje ošetřovatel. „Musíme k nim hledat cestu, protože jiného přítele nikdy mít nebudou.“ Jan Uhlíř se zastaví před pokojem muže, kvůli němuž tu dnes jsme především. „V jednu chvíli jsem si myslel, že u Ivana tu cestu nenajdeme.“

Byli jsme ve válce

Vracíme se o pár let zpátky. Stav Ivana Kaliáše je den ode dne horší. Na zahradě být nemůže, protože pojídá všechno, co mu přijde do rukou, hlínu, kameny, šišky nebo omítku. Vytrvale ubližuje ostatním pacientům, napadá personál, buší se pěstmi do obličeje. Ostatní se ho čím dál víc bojí.

V roce 2004 vrcholí mezinárodní skandál s českými klecovými lůžky. Většina západních zemí je zrušila už dávno, takže není příliš pochyb o tom, že jde o neudržitelný omezovací prostředek, který zdejší sociální ústavy zneužívají. Média ukazují tísnivý život v sítích a ministr zdravotnictví lůžka zakazuje. Málokdo už řeší, co se děje potom. „Řada pacientů to nesla velmi těžce, vnímali lůžka jako domov, o který přišli,“ vzpomíná ředitel léčebny Martin Hollý.

Na čtrnáctce mají rázem plné ruce práce. Petr, agresivní pacient s mentálním postižením, celé dny pláče, křičí a demoluje nábytek, protože chce zpátky. Jeho specialitou je vysazovat a rozbíjet okna. Petrovi příbuzní zoufale prosí ředitele léčebny, ať ho v síťovém lůžku nechá, ale právně už takový postup nejde obhájit. Stejně jako u Ivana Kaliáše, z něhož se stává časovaná bomba. Ve dne v noci napadá pacienty, přestává samostatně jíst, přestává chodit. Rozkouše a částečně sní walkmana, kterého najde v jednom pokoji.

„Někdy v roce 2006 jsem se vracel z oběda a vidím venku úplně vyděšené sestřičky,“ vypráví Jan Uhlíř. „Vběhl jsem dovnitř, místnost byla zacákaná od krve, vypadalo to strašně. Ivan napadl Petra a vykousal mu kusy masa z ramene, rukou a zad.“ Je to pořádný průšvih. Obava ze žaloby se naštěstí nenaplní (příbuzní přijali Petrovo zranění s pochopením), představa, co

by se stalo, kdyby personál nestihl včas zasáhnout, ale naplní oddělení úzkostí. „Báli jsme se,“ shrnuje to Jan Uhlíř, „byli jsme ve válce a kolem létaly kulky.“

Copperfield

Je jasné, že Ivan Kaliáš nemůže bydlet s ostatními. Stěhuje se do jednolůžkového pokoje, ale do druhého dne roztrhá křeslo, matraci a zničí kovovou postel. Situace se dramatizuje. Při opuštění pokoje napadá Ivan pacienty a ti ho nenávidí. Uvnitř se tluče nebo vyškrabává díry do dlaždiček, strhává si všechny nehty. Po zničení několika postelí ošetřovatelé usoudí, že další nábytek nemá smysl, a zůstává jen matrace. „Za prázdniny jich dokázal roztrhat šedesát,“ vzpomíná Uhlíř. „Sháněl jsem další po celé léčebně. Všechno se točilo kolem něj, a přitom jsme měli v baráku padesát dalších těžkých pacientů.“

Ivan Kaliáš přestává spát a celé noci řve tak nahlas, že v okolních domech nikdo nezamhouří oka. Rozbívá si hlavu, zklidňující léky nezabírají, a když ho jednou ošetřovatelé během agresivního záchvatu přikurtují řemeny k posteli, za pět minut je venku – ukouše magnetické zámky. „Jako David Copperfield,“ kroutí hlavou Jan Uhlíř. „Neslyšel jsem o nikom, kdo by se z toho tímto způsobem dostal.“

Na pár let starých fotografiích je vidět naprosto zoufalého člověka. Přestává jíst, hubne a na těle se mu objevují hnisavé rány. „Nikdy jsme tu neměli někoho v takovém stavu. A vůbec nic nepomáhalo,“ popisuje moment nejhorší beznaděje Uhlíř. „V jednu chvíli mě napadlo, že Ivan zemře. A že mi tenhle příběh nikdo neuvěří.“

Dvě možnosti

Jak to bývá ve starých mýtech – řešení krize je někdy velmi blízko, jen není vidět nebo se jeví jako nemožné. Jan Uhlíř se vrací z práce vyčerpaný, po večerech jezdí na kole a přemýšlí. Pročítá odborné knihy, probírá se vzpomínkami na semináře o neklidných pacientech, které zažil. Jednou mu v hlavě vyskočí obraz psychologického pokusu s krysami, o němž kdysi dávno četl. Skupina zvířat během experimentu vyrůstala s dostatkem jídla, ale bez smyslových podnětů a fyzického kontaktu s ostatními. Hubnutí, hnisající boláky, předčasná smrt – ošetřovateli v tu chvíli dochází, že stav strádajících hlodavců se nápadně podobá tomu, v němž se nachází Ivan Kaliáš. Následující týdný domněnku potvrdí.

Ivan si vždycky velmi rychle z ran na těle strhá obvazy, takže personál mu je musí třeba sedmkrát denně převazovat. Jan si všimne, že čím častěji Ivana převazují, tím je spokojenější – dotyky, pozornost, uklidňující hlasy, pravidelná náplň času mu zjevně dělají dobře. Jakmile se rána zahojí a péče ustane, nálada jde prudce dolů.

Prozření je jasné. Muž, o němž se léta traduje, že potřebuje samotu a izolaci, agresor, jehož zubů se bojí většina přítomných, touží po lidském kontaktu. Jenže jak to zařídit? Po klecové aféře se zdravotnictví důsledně drží pravidel, jak s pacienty zacházet. Jakékoli omezení se smí na psychiatrii provést jedině zklidňující injekcí, kurtováním nebo umístěním do izolace.

Nic z toho problém neřeší. Jenže vyvést Ivana mezi lidi jen tak volně také nejde – nevyhnutelně to přinese další zranění a snědené walkmany. „V jednu chvíli mi došlo, že mám dvě možnosti,“ vzpomíná Jan. „Můžu dodržet předpisy, nechat ho zavřeného v jeho pokoji – a on mi tam umře. Nebo poruším zákon a dám mu šanci. Zavolal jsem si ošetřovatele a řekl: ‚Chlapi, přivažte ho ke křeslu a vezměte ho ven.‘“

Na hraně

Invalidní vozík míří dlouhou asfaltkou napříč léčebnou a usazený muž radostně povykuje. Tam u statku čeká osedlaný kůň a pasažér to dobře ví. „Ivánku, ty nechceš helmu?“ diví se o pár minut později jedna ze sester. Jezdec je zjevně rozhodnut nenechat si tu věc na hlavě. To se ještě během hipoterapie nestalo. Následuje krátká porada sester a terapeutky, která drží koně. Shodují se na tom, že těžce mentálně retardovaný Ivan se chce před novinářskou návštěvou předvést. A frajeři helmu nenosí. Udělají tedy dnes výjimku, pojedou bez ní.

Ivan Kaliáš se spokojeně pohupuje v sedle koně, zoufalý pohled je pryč, černé oči radostně pozorují okolí. V jednu chvíli se podívá směrem k nebi a vydá z hrdla zvuk, z nějž stydne krev v žilách. Na pár vteřin vypadá jako apačský náčelník. „Za pár měsíců, kdy začal jezdit, udělal neuvěřitelný pokrok, takhle vzpřímeně ještě nikdy neseděl,“ shrnuje lekci terapeutka Hana Hermanová.

Jaro 2008, kdy Ivan Kaliáš poprvé vyjel přivázaný přes hrudník ke křeslu ven mezi lidi, přineslo konečně úlevu. Křeslo samozřejmě zničil, snědl spoustu věcí, které neměl, a pacienti vyděšení z jeho přítomnosti ho jednou srazili na zem. Ale pohled do tváře vyvracel všechny pochybnosti – Ivan byl šťastný. Nalezení pochopení pro jeho skutečné potřeby, skryté za nezvladatelnou destrukcí, nastartovalo změnu k lepšímu. Jan Uhlíř se svým týmem postupně vylad'oval praktický provoz a skončili u nikoli čistého, ale nejméně špatného řešení. Na denní místnosti bývá Ivan přivázaný na speciální nezničitelné matraci za ruku (chuť pojídat vše v dosahu totiž neustupuje). Právně si oporu našli v paragrafu využívaném obvykle u starších lidí, kteří padají z postele – dovoluje fixovat pacienta kvůli jeho vlastnímu bezpečí. „Je to na hraně pravidel, ale souhlasím s tím,“ říká ředitel léčebny Martin Hollý, „u některých lidí je to nejlepší, co pro ně můžeme udělat.“

Postupně začal Ivan chodit na zahradu, naučil se házet míčem, znovu se dokáže obléci sám, vyškřábat se do křesla, spláchne po sobě na toaletě, dívá se na televizi, s pomocí se i sám nají. Rozumí jednoduchým pokynům a někdy si gestem řekne, co by rád – před pár lety naprosto nevídaná věc. Uhlířův ošetrovatelský tým posílilo několik žen, což přineslo další zklidnění. „Ženský uměj pohladit úplně jinak než chlap a tohle on přesně potřebuje,“ vysvětluje staniční. Sestry začaly pacientovi procvičovat nohy, zkoušejí s ním chodit s pomocí chodítka. A Jan Uhlíř si pomalu připouští svůj tajný sen. Opustit pavilon číslo 14, záchytku pro nejhorší případy, se rovná zázraku. Podaří se to tak jednomu člověku za dva roky. „Já prostě věřím, že na to má,“ shrnuje ošetrovatel. „Že jednou bude moct žít v běžném ústavu sociální péče.“ Optimismus opírá i o tuhle statistiku: v roce 2007 bylo v kartě tohoto pacienta 177 záznamů o neklidu, a to se zdaleka nepsaly všechny. V roce 2010 jich bylo 12. Od začátku loňského roku Ivan Kaliáš ani jednou nikoho nenapadl.

Občas se staví

„Často máme tendenci vidět to, že někdo vyvádí, kouše, řve nebo hajluje, a pak mu v tom bránit. Zní to banálně, ale mnohem důležitější je hledat příčinu. Naučil jsem se, že lidé nejlépe strádají, když jsou izolovaní,“ odpovídá ošetrovatel na otázku, co si z příběhu svého nejtěžšího klienta odnáší.

V dlouhodobě podfinancované české psychiatrii, kde slouží v průměru třikrát méně personálu na pacienta než na Západě, je individuální péče velmi obtížná. V bohatých zemích by měl Ivan k sobě minimálně jednoho asistenta a pokrok by postupoval mnohem rychleji. Jan Uhlíř

má dnes jedinou možnost – hledat lidi, kteří do práce dají něco ze sebe. „Je to vždycky stejné. Nejdřív se pacientů bojíte. Pak chytne přezíravý pocit, že si za všechno mohou sami. V tu chvíli máte dvě možnosti – buď se z vás stane škůdce, nebo je začnete mít rád a přemýšlíte, jak jim pomoci. A já hledám ty druhé.“

Pod oknem kanceláře se náhle objevuje rozčuchaná hlava opáleného muže. Srdečně se s Uhlířem pozdraví, optají se, jak se daří. „To je Andrej, jediný člověk, co znám, kterého si civilizace nikdy neochočila,“ představuje návštěvníka staniční. Narkoman-veterán, jemuž drogy spustily příležitostné psychotické bludy, byl tady na čtrnáctce mnohokrát. Poslouchali s Uhlířem v jeho kanceláři The Doors, jednou se poprali, když pacient napadl zezadu drobnou sestřičku. Andrej také vykradl místní lékárníčku, ale na oplátku zásoboval ošetřovatele svéráznými duchovními texty.

„Tohle je dopis od něj na rozloučenou,“ ukazuje staniční popsáný list papíru, když návštěvník zmizí. „Andrej je totiž už tři měsíce na útěku.“ Když Jan vidí nechápavý pohled, usměje se a spiklenecky dodá: „Ale občas se staví a já mu dám něco k jídlu.“

<http://respekt.ihned.cz/c1-52688420-dobrodruzstvi-v-pavilonu-c-14>